

Улас Самчук.

Волинь*)

І так минали дні, тижні. Кожний день приносив нові Володькові псікуси. Кожний день приходилось діставати „прочухани“. Росли діти самотніми, замкнутими в чотирох стінах брудної, півтемної хати. Росли далеко від людей. Були нелюдяні, соромливі. Зате не знали вони ні лайок поганих, ні божби. Володько нізащо не міг виговорити їй-богу. Хай би йому не знаю що давав, не сказав би.

Коли ж діставав матірні чоботи, йшов кудинебудь. До побережника в ліс, або до мельника. Бувало так, що прийде кудись, весь змерзлий, стане коло порога, а — „День добрий“ чи „Помай-біг“ соромиться сказати...

Стоїть так і мовчить...

— Чого ж ти прийшов? — питають...

Володько паленіє від сорому. Він і сам не знає, чого він прийшов. От прийшов та й вже. А з нього починають сміятись. Його не розуміють. Його вважають за великого дурня... Це все добре Володько розуміє, але мовчить...

— Чого ж ти прийшов?.. Що тобі язика заціпило, що мовчиш?

— Так... — здобувається нарешті він... А коли хтось, хто його не знає, запитає:

— А чий ти?...

Він відповідає...

— Нічий... — всі регочуть...

— А як ти звешся?

— Ніяк — знов реготять...

— Як же то так? Нічий, ніяк? Що ж ти з неба впав?

І доведуть його до того, що він мало не плаче. Тоді нічого не сказавши, швидше насовує шапку і драла... За ним всі реготіли... Дуже не любив, коли на нього звертали увагу. Слухав дядьків у млині так довго, поки його не зауважували, а як тільки зауважать, миттю втікав. Це був найлекший засіб позбутись отих осоружних запитів: А що? А як? А чий? — І яке їм діло? Я ж їх не питаю? — думає малий. Але чудесно розумів, як виглядав він у таких випадках. Він розумів, страждав від цього, заздростив тим, що могли говорити і поводитись скрізь не соромлячись. „Заздростив тим, що мали добрі до міри одяги, маленькі свої власні чоботи. Заздростив тим, що могли кожний день йти на двір, що хотіли там робити, бігати, верещати, битися. Все він заздростив, але що то значить? Він знає, що для нього світ маленький. Він має порваного букварця, якого вивчив напам'ять. Має дощечку, образок, олівець, жмут пописаного паперу, кілька невибагливих

*) Гл. „Дзвони“ чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932. 1, 4, і 6-7 1933.

цяцьок, шматок простору в хаті, де скрізь тільки: не руш! Посидь! Не гарцюй! Не займай! Розіб'єш! Порвеш!.. і скрізь, що не візьми, куди не кинь, все заборонено, все не можна... А головне, чому? Чому йому все забороняють? Чому він мусить вічно коптити у тій хаті? Хоч би песика впустили коли, так ні. „Поганий. Блохи розносить“. І не поганий він, і не розносить бліх. Скільки вже він у них, а Володько не бачив ні одної блохи. Скорше вош піймає, ніж блоху.

А за того собаку тільки бійки счинялись. Василь його кормив, а матері видавалось, що то зайво. Що вона „он веприкові не має що дати“. Ще коли не втручався до цього батько, то все гаразд сходило, але коли, боронь Боже, батько... Ну, тоді держись!.. Батько втомлений, знервований, лютий. Діставалось усім, а найбільше, розуміється, Насті. Нераз доводилось їй бігати навколо хати по снігу і голосити та лаяти. А діти потиху рюмсали по кутках.

Коли батько опритомнювався і починав розумно думати, то хотів того собаку кудись позбути. Але Василь всіми силами обстоював за свого Пундика, а коли розхоробриться, то й Володько своє слово для потуги Василеві вставляв.

За тиждень перед Різдвяними святками залишив батько каміноломню і був дома... Тут також завялось досить роботи... (це вже робота). Треба було з Григорчуком закінчити. Від коней залишилось йому більш, ніж сподівався, бо аж вісімдесят карбованців.

До коней мав, видно, Матвій щастя... Куплені ним „шкапинята“, які спочатку ледви ноги волочили, почали дуже швидко поправлятися. Не їли вони вівса, бо все пішло „на землю“, але зате їли добру січку, облиту картопляною юшкою. До того мали досить конюшини, а це не те, що тобі яканебудь болотяна смердяча отава. До того, каже Матвій, худоба любить, щоб за нею припилювати, доглядіти... В час накорми, в час напій, вичисти... Не давай якоїнебудь води, а завше дай джерельної, бо худобині також погана вода шкодить.

Свої міркування Матвій переводив на практиці і міг завжди похвалитись добрими наслідками. Бувало, що рано та вечором ходив коло коней сам Матвій. А в полудень, як не приходив зі школи Василь, мусіла все робити Настя. І в хліві було сухо, тепло, тому й не диво, що ті дві шкурі, які ледви долізли з ярмарку, почали вбиратися в мясо, жвавіше воружитися, піднімати звішені вуха і привітно, коли входив Матвій, витатися своїм: Гі-гі-гі!..

Дуже також любив коні Василь. Він завжди не минав нагоди похвалитись своїм знанням щодо коней, їх породи, тощо. Умів також по зубах літа вгадувати. Як трапиться яку чужу коняку до рук дістати, завжди обмацає її, тріпне пару разів по стегнах, попробує, чи не дихавична, чи міцну має ратицю. Особливо добре запам'ятував він масті коней. Він знав, якої масті мають коней усі знайомі і в Дермані, і в Лебедах. У того гніді,

білокопиті... У того сірі, яблучисті. У того каштані з кучерявою гривою. У Терешків, наприклад, четверо і всі сірі, у Харитона бурі-білогриві... і т. д. Ненавидів дуже рябих... На рябі коні, не міг дивитися...

Володько вже в цьому не розумівся. Ну, правда. До коней він ще малий, але взагалі його не дуже займають коні. Його більше цікавлять книжки з малюнками, казки, різні небелиці. Цікавився світом, природою. Все, що тільки бачив, усе його заціпало, притягало увагу і все він хотів знати. Тому і мучив батьків різними запитами, але не завше діставав відповіді.

Приготовлювання на святки почались уже днів за три перед ними... Цього року не виглядатимуть вони особливо урочисто. Льоху, яку годували, продали. „Земля зіла“. А льоха була — моє поштеніє... Мало не зп'ятьдесят карбованців лупнули за ню... Ну, але якось то буде... Аби було що їсти, а коли трохи скромниць, так що... На свята таки звідси-звідти і якось зігнали... Мовляв, коли вже цілий піст на хлібі та воді, то бодай у свято якось по людськи.

На Свят-вечір куплено риби, рижу та меду. Сушені овочі — груші, сливки, яблука — свої. Як то годиться, то на Свят-вечір треба готувати дванадцять страв, але тепер ті „забобони“ вже дещо занепадають... Матвій то всіма силами проти „забобонів“... „Що його ка-зна-що видумувати“... Наїжся по людському, Богу помолися, піди до церкви, добру книжку божественну прочитай і маєш свято... — говорив він.

Але за „забобонами“ була Настя... „Як батьки та діди робили, так і ми робитимем“, — говорила. І дуже дбайливо пекла, варила, смажила. Правда, дванадцять страв не робила, але до половини дотягала. Варила фасольову юшку з олією. Смажену і запечену в тісті рибу. Саджену капусту, або вареники з нею, кутю зі зваром та медом... Овочі всілякі, розуміється, сушені... Сирі в рахубу не йшли. Це „гостинці“...

І хіба ж для такої родини треба щось більше? І так готувими грішми, на рибу, цукор, риж, мало не цілих два карбованці витрачено. Було також пару пляшечок „чистої“ і з пару налибочки не забуто. А що, як хтось трапиться, а тут навіть „для готиться“ не буде?...

Сіна на покуть та дідуха — це вже Володькова праця. І виконував він її дуже ретельно. Вигляд при цьому мав поважний, ніби він Бозна що робить... Чекає він того свята, і дочекатись не міг. Так йому вже той піст набрид. До того в свято хтось приїде, буде якась розвага. Приїде дід, дядько, тітки... Може й Катерини обидві — тітчина Зінчина і Клопйтська завітають. Володькові копійки, гостинці, щось скажуть нового. До всього настроїв святочний, коляди... Може й до них хто завітає... Хоча вони і далеко, але лебедські колядники приходили, бо знали, що їм добрі гостинці дістануться.

І от Свята вечеря. Все на дворі зпорано. Січки на цілий тиждень нарізано, дров стосу наколено, упорядковано все... Худоба також упорана... і всі сходяться до хати... Розуміється, що

Володько товчеться скрізь перший. Йому ніде не сидиться, все йому треба бачити, скрізь бути. Для нього всі заповільні, всі мало рухливі. Він би хотів, щоб усе раз-два робилося...

Лямпи поки що не світять. Натомість засвічують перед образами лампадку та дві воскові, по три копійки, офірки... У хаті тепло, напів ясно. З печі приємо пахнуть різні страви. Ціла родина, не виключаючи й Хвидота, стає на молитву.

Батько стає спереду коло столу. Молиться він з книжки і в голос, Сорокاته: „Господи помилуй“. Багато хреститься широким і твердим хрестом. Василь, а особливо Володько гонять як на рекорд, тому у Володька завше бракне молитов, вставати першим ніяково, він проговорить ті самі молитви по кілька разів, швидко і багато хреститься, закінчує вже тихим мимренням Бозна чого, бо думка його давно коло куті та риби... Хвидот так лиш, „мухи обгонить“. Він тільки й знав: „Вомаця Сина і Святого Духа“... А до того ще першу частину „Отче Наша“.

Найщиріше молилась мати... Вона ставала оподаль від стола навколішки, поволі, виразно, шепотом переказувала всі, які знала, молитви, часто била глибокі, до самої землі, поклони, складала на грудях руки, та билась кулаком по них! — Боже, милостив будь мені грішній... — просила вона... А Володько з нетерплячкою вже чекав, поки вона відмолиться, а що його ще займало, то те, що вона молиться „по мужицькому“, не по руски, як батько. І така молитва, на його думку не є справжньою. Хіба ж можна молитись „по мужицьки“?

А кінчалась молитва, коли батько, відступивши пару кроків від стола, охрещував в останнє своє суворе обличчя, гнув свою дебелу постать, вибивав три повільні глибокі поклони, торкаючись своїм морщинястим чолом самої землі... І не встигав ще батько встати після останнього поклону, як Володько та Хвидот чинно сиділи вже один коло другого за столом і чекали на страву... Розуміється, їх ще звідтам вигонили. Вони, мовляв, тут не самі важні персони. Траплялося, що котрийсь і легкого ляпаса по задку заробить, але то все не так важно.

Помолившись, мати ставила на стіл страви, батько залазив на почесне, коло куті місце. Коло нього вмощувались вже остаточно Володько та Хвидот, при чому давно тримали свої обов'язково нові (нова солодша) деревляні ложки. За ними сідав Василь, а мати примощувалась з краю по лівій від батька руці.

Істи приходиться поволі, з огляду на присутність батька. Хвидот як і завжди переживає свою трагедію. Він немилосердно розливає все і батько змушений взяти його до себе на коліна та годувати. При вечері панує якась особливо урочиста тиша. Володько коло самого сіна. Йому тут вигідно, утульно.

Зараз по вечері всі готуються до снання, бо батько хоче йти на „всюночну“, а для того треба від перших півнів вставати...

— Ну й я наївся — крегче Володько...

— То проси Бога, щоб розсівся — додає Василь...

— Діти. Моліться всі Богу і лягайте... — каже мати.

— Я ще не хочу спати... Я так налопався, що ось-ось лусну... — стогне Володько.

— Не базікай мені, а молись...

— Батько затає церковні співи, Василь йому допомагає. Після перейшли на колядки. Проспівали: „Небо і земля“, „Дивна новина“, „Христос Спаситель“... та інші. Володько і собі примостився до співаків, задер назад голову і тендітним дискантиком давай підтягати.

Від цього витворився в Матвієвій родині лагідний, приємний настрій. Зникла та вічна скорбота, напруженість, гризня. На дворі мороз. Вікна замальовані ласицями. Зійшов місяць і освітив ті дивовижні верзерунки. Заблищали вони, заіскрились, а над всім глибока божеська тиша. Небеса величні, прозорі, яріючими зорями зцяцьковані...

Але настрої Володька дещо зіпсувався, коли лягаючи він пригадав, що на завтра на розговіння не буде вже, як торік, свіжої ковбаски... Прийдеться їсти звичайну кашу з салом і капусту без мяса... Це йому не зовсім до вподоби, а тому ранком не квапився він вставати. Бувало ще на світ не благословлялось, а Володько вже на ногах... — Мамо, ковбаси!... — морочить. — Ще ж дуже рано, свинтюху ти! — відповідає мати, та Володько вперто своє: — ковбаси хочую!...

Тепер ні. Він лежить собі під кожухом.

На хаті за ніч стало холодно, а під кожухом тепло... Батьки пішли на „всюночну“, що він навіть й не чув, а Василь розпалює в плиті, щоб гріти воду для худоби. Прийде мати, то почне обід варити. Книшів та калачів напечено ще перед святом. До того ще дещо зварить, скромно, по бідному.

Перший день пройшов для Матвієвої родини досить сумно. Сиділи всі дома. Йти нікуди. Сусіди далеко. Пішов було батько на пару годин до мельника, випив там, зїв пару „бухтів“, і це все. Мати з дітьми нудилась дома. Особливо нудився Володько та Хвидот. Василь все таки десь поліз борхатись по снігу, десь ходив у ліс, а Володькові хоч у воду. Чого тільки не видумував, що не виробляв. І бігав, і на полу перекидався, і цебрик води розлив, защо, розуміється, негайно дістав „прочухана“, щось знайшов в паперах Василя цікавого і взявся пильно за читання, одначе йшло це дуже поволі. Друк був дрібний, а поки дочитав стрічку до кінця, то початок і забуде.

Та зате на другий день було дуже весело. Ще зраня на двір віхали одні обшивні. Вже по буланих конях Василь здалека відгадав, що то їдуть дядько Корній з тіткою Зінькою та стрічною сестрою Катериною. Володько застрібав і бігає ніби віжурка по лавках, полу та печі, аж поки „вони“ не увійшли до хати... А стрічав він не дурно. Від дядька дістав цілу десятку мідяну. Правда, що сказали купити цукерків та поділитись з Хвидотом. Від тітки повну жменю горіхів та кілька грудочок цукру... Від Катерини також горіхів та яблук... Дістав гостинці

і Василь з Хвидотом, але то не те... Василь вже великий, а Хвидот малий. Найбільше скористав Володько.

В недовзі за цими гістьми приїхали ще дідуньо Улян з тіткою Марією. Знов гостинці, знов копійки... Але найголовніше, що Володько дістав від дідуня чобітки... Справжні, маленькі, шиті зі старої холяви, чобітки. Боже! Яка радість. Це було для Володька дійсно несподіванкою...

Мати була колись „у своїх“ та й поскаржилась: — Сидять, нидіють... Ні в що взути, а то б бодай вийшло провітритись...

А дід нічого не кажучи і на... Знайшов „ще зовсім добру“ холяву, вирізав передочки, шевство знає сам і зложив чобітнята...

— Отой шмаркач — радіє мати... Біжино поцілуй дідуня в руку...

— Ось тільки чоботи взуо — гордо заявляє Володько.

Взув, поцілував дідуня в руку і проходитьесья по хаті в чоботях... Хвидотів аж слюзи в очах від заздросців... А чоботи добре намащені дьогтем, чорні...

— А вони витяжки — хвалиться Володько, не розуміючи, що то значить „витяжки“, але знаючи, що то мають бути найкращі чоботи... Одначе його були якраз не витяжки, а пришитки, і з Володькового омилу всі сміються.

Почався „сніданок“, обід... Забряжчали чарки. В хаті гармідер. Тітка Зінька розказує Насті, якто не можна від коданів обігнатись... Все Катерина та Катерина... А де вона? А що вона? А воно ж ще зовсім дитина. Допіро в Спасівку шіснадцять буде...

Катерина дійсно на диво хороша видалась. „Тендітне таке“ — як казала Зінька, але струнка, стан „як тополя“, личко свіже, рожевеньке... Коси кучеряві, русяві. Очі сині як небо. Володькові вона нагадувала отих херувимчиків, що в Дермані в приходській церкві на хорах намальовані.

Володько підсумовував свої гостинці. Тітка Марія принесла таких гарних цукорків...

Папірці з них мальовані з оленем... А напис під ним: „Чемь табакъ курить, лучше конфетъ купить“... Володько все це в голос сам прочитав.

Старші за гутіркою не звернули на це уваги. Але Катерина дуже зраділа, вчувши як її пестун вже читає... Вона пірвала його собі на руки (ну й же сором!) Володько не очікував такої напасти і почав молоти ногами...

— Та посидь же, Володьку! Прочитай но мені ще щось... — Слухайте — звернулась вона до всіх... Наш Володько вже незабаром апостола в церкві читатиме!..

— Та невже?! Ооо!.. — дивуються всі...

— О, так... — сказав батько. Він дуже малий понятливий...

Батькова похвала ніби жаром його обсипала. Цього то ще ніколи не чув. Ніколи він не знав, що думає про нього батько. Він загорівся, почервонів геть з вухами і рвався з рук Катерини, мов піймане звіря. Він не переживе сорому.

А Катерина тисне його, обнімає, виціловує... Володька з роду

ніхто так не цілував... А вирвавшись, як не було пошумів у самий куточок на піч разом з чобітками...

— Як підросте, — хвалився батько... — подам на школи... Може з нього толк вийде...

І це Володько чув... І це кажуть тато! Самі тато! О, Боже! Ні він... Який же сьогодні особливий день... Він не знав, що і як йому робити... І радісно, і соромно. А чого соромно, то й сам не знав.

У вечорі друга радість. Прийшли колядники і то зі звіздою. Володько тільки зачув під вікном дзвінок та голос: — Будьте здорові з Різдром Христовим! А чи дозволите нам заколядувати?..

— Спасибі! А просимо, просимо! — відповідають.

Володько як і не сидів на печі. Стріб-стріб і він уже разом з Хвидотом у самому вікні стирчать.

Але колядників, коли відспівали, покликали до хати, почастували чаркою горілки, дали книша, грошей і відправили...

День пройшов якнайкраще. На третій день батьки поїхали в гості до Дерманя і взяли зі собою Володька. Василь мало не плакав, залишаючись з одним Хвидотом дома... Володькові також не особливо подобались гості. Це не те, що літом. Побіг кудись, і цілий день зникай, де хоч. Тепер нікуди йти. Хлопці, з якими колись проводив час десь Бозна де блукають, а може й просто дома сидять. Дехто з них, як Михтід, Ароіл до школи ходять і їм тепер вже не до Володька.

І Володько був радий, коли вечером вертався до дому. Змерз добре їдучи... Ноги в чобітках, якими встиг уже всім похвалитись, їдучи на санях, мало не проодмерзали... Але їхати все таки приємно. Дорога гладенька, рівна. Небо ясне, зоряне. Мороз припікає, породки саней порипують, і біжать, біжать... Їхали коло обмерзлого млина. Коліс зовсім не видно, так прообмерзали... Дорога тепер уже не тудою, що літом. Навпрошки від млина через став, річку та луг до хутора... Хутір Матвіїв тихий, одинокий, снігом занесений, майже непомітний. Лише підїхавши до нього ближче, видно дві маленькі віконечка, слабеньке у них світло та з димара на стрісі валить і тяжко здійсмається до гори величезний стовп диму.

Видно Василь топить сирими корчаками та сосновими смоляками. Це вони так коплять.

Решта Свят, Новий Рік та Водохрещі прошмигнули як і не були... Ще раз були гості. Ще раз випивали. Приходили до Матвія різні чужі люди... Гуторили, радились, оповідали. Матвій трохи відпочив, підняв голову, не сердився стільки... Настрій родини одразу змінився... Володька заколядувати та посипати так і непустили...

Але минули свята. Знов будень, знов праця, знов вбогі харчі, гризня... Зараз по Різдрі почалась метелиця, а з нею відлига. Подуло теплим західнім вітром. Пішов дощ. Сніг намок і ростав. Цілий луг залило водою. Та не встигла ще збігти вода, як вдарив мороз. Став, річка і цілий беріг замерзли і наскільки

сягне око по цілому лузі, аж до Лебедів хоч покотом коти... Лід чудесний, гладкий. Простору хоч відбавляй.

Василь, користуючись негодою весь час не приходив до дому. Він загалом не охоче ходив на хутір. І далеко. І скучно. Прийдеш, зараз до роботи марш, а у дядька зовсім що інше.

Не далеко. Повно хлопців. Прийшов зі школи, наївся, за шапку і поніс... А там гурма хлопчури, гренджоли, коньки і до вечора спускаються, чи війну роблять. Навчився курити. Хлопці у батьків бакун крадуть, папірки з книжок... Навіть і Василь якусь божественну книгу, куплену в Почасві іще покійником дідом Антоном, на курево перевів.

Дома ж зате нікому працювати. Матвій почав знов до каміню ходити. Настя сама не розірветься. Цілий божий день толчись, толчись, а всього все одно не зробиш.

Поскаржилась вона батькові, що „той“ не приходить. Матвій щось подумав і мовчить... А Василь не приходить та й не приходить. Минув тиждень, а його нема.

Тоді пішов Матвій до села і привів Василя... А це вже багато значило. Вечором так відлупив його, що той день посовався і ані рисочки в уста не брав. Володькові було його шкода, та що подієш. Хай Василь не лишається так часто у дядька.

Після цього Василь уже приходив завжди до дому, робив що треба було, але ходив надутим — ні до кого ні слова... Володько часто слідує за Василем... Дивний це хлопець. У ньому чергується щось між добром і злом, але по всьому видно було, що це дитина, яка виросла без матірної опіки. Зовнішній його вигляд — стяглий, яворусий, обличчя й шия властовинню, притягував до себе Володька. Йому такі подобались.

У його, наприклад, очах завжди видно було якийсь смуток... Чогось йому ніби шкода, ніби його всі ображають, а він не встані себе боронити... Головне, що Володько знав (і це його непокоїло) це те, що Василь не зовсім був свідомим свого положення... І якщо він колинебудь протиставився чомусь, чимсь був незадоволений, то робив усе відрухово, несвідомо. Це не те, що Володько. Цей хоч малий, але все він розумів... На все гостро відзивався... Завжди обдумував свої вчинки, плянував помсту, вважав порою себе навіть переборщено ображеним...

По святах побіг для Володька час значно швидше. Він уже не котивсь так завжди у хаті. Ні. Він вже мав власні свої одяги. Тепер він не потребує просити у мами чобіт. Майже кожного дня одягався він і йшов на двір.

А там широке поле діяльності. Перше що — лід. Розлоге, блискуче, гладеньке мов шкло плесо, сягало від Дерманя до Лебедів верстов дванадцять. Внадились і почали сюди вчашати учні учительської семінарії.

Кожного дня по полудні, на льоду можна бачити кілька тузнів вітрогонів, які розпустивши проти вітру поли своїх чемерок (носили темно-синьої барви чемерки) шугали по льоду, мов вихорі.

Це Володька он як захоплювало. Він також „хотів би“ ось так гонитись. Він також хотів би мати такі блискучі залізні коньки. Але це було тільки хотів би. В дійсності нічого він не міг зробити і нічого не мав... (Д. 6.)

3. Вендриховський.

Сумерк матеріялізму.

(Переклав з поль. П. І. Гл. „Prąd“, t. 24. за травень 1933).

Ми вже не раз звертали увагу, що сучасна матеріялістична культура збанкрутувала та хилиться до упадку. Ми вказували, що життя виказало всю фалшивість матеріялістичних заłoженъ (гл. хоч би „Оформлення консерв. світогляду“ ч. 4. і „Творча сила позитивних ідей“, ч. 6—7). Що більше, нині ті науки, що займаються виключно матерією, як н. пр. фізика, доказують в науковий спосіб, що крім матерії мусить існувати ще і нематеріяльний, психічний чинник, про що була теж мова на сторінках нашого журналу (гл. про це нижче в замітці на 380 стр.) Переконання про банкруцтво матеріялізму щораз то частіше висловлюють в європейській науці. Більше синтетичним, хоч і дуже начерковим, висловом такого погляду можна вважати оцю статтю, що з нею в перекладі знайомимо укр. громадянство. *Ред.*

„Глядіть! Заслона вже піднеслася“, кликав Рабіндранат Тагоре на вістку про вибух світової війни. Вже давніше висловлював він переконання, що європейська цивілізація хилиться до упадку: війну признав він за перший акт тієї трагедії.

По війні переконання про деструктивні напрямки, що загрожують нашій цивілізації, повторяється щораз частіше, і не є відокремленим виразом того переконання праця соціолога проф. Знанєцького п. з.: Упадок західної цивілізації¹⁾.

Справді, бачимо небувалу в історії економічну кризу, якої джерелом мав бути надмір продукції, а проявом — ряди людей без хліба і праці, що нині доходять до десятків мільонів; бачимо всесвітнє оружье поготівля і воєнну гарячку сейчас по закінченню великої війни, бачимо переслідування за віру в добі релігійного індивідуалізму і лібералізму; бачимо заведення невольничества під покришкою найрадикальнішої соціальної революції в Росії.

Всі ті суперечності свідчать, що стоїмо в обличчю катастрофи, яка грозить нашій культурі. Є ясним, якщо не зуміємо опанувати причин сучасної кризи, упадок той буде неминучий.

Роздумуючи над життям поодиноких людей, можемо ствердити, що змагання до щастя є вісью цілої нашої діяльності. Приходимо теж до переконання, що сама матерія не може нас вдоволити, бо не з самої матерії складається людина.

¹⁾ Znaniecki: Upadek cywilizacji zachodniej.